

Krystyna Ciesielska

INTEGRACJA W NAUCZANIU POCZĄTKOWYM

*„Prawda, jaką winniśmy człowiekowi,
to przede wszystkim prawda o człowieku”
(Jan Paweł II, Puebla, styczeń 1979)*

Plan opracowania:

1. *Specyfika nauczania początkowego w procesie nauczania - uczenia się.*
2. *Organizacja procesu nauczania w szkole a prawidłowości rozwojowe dzieci (specyfika percepcji).*
3. *Nauczanie przedmiotowo-systematyczne, reperkusje w sposobie postrzegania rzeczywistości.*
4. *Nauczanie początkowe jako etap przygotowujący, fundamentalny do nauczania przedmiotowego.*
5. *Nauczanie zintegrowane jako sposób zgodny z naturalnym postrzeganiem i opisywaniem rzeczywistości.*
6. *Nauczanie zintegrowane - wyjaśnienie pojęcia, metodologia organizacji procesu.*
7. *Konkluzja.*

1. „Nauczanie wczesnoszkolne jest fundamentem pod dom edukacyjny”¹

„Współcześni psychologowie, socjologowie, pedagodzy ustalili ponad wszelką wątpliwość, że w okresie, gdy dziecko sześć latnie sposobi się w przedszkolu do szkolnej nauki i gdy realizuje pierwszy cykl kształcenia w szkole podstawowej, buduje się zręby, **podstawy osobowości.**”² W tym okresie nie tylko przewyżcza się różnego rodzaju skrzywienia i deformacje występujące w rozwoju, ale też formułuje podstawowe motywacje kształcenia, rozwija orientacje prospołeczne, uczy norm i zasad współczesnego życia, kształtuje solidność, rzetelność, podtrzymuje liczne twórcze zadatki. Dziecko, przechodząc z rodziny do szkoły, radykalnie rozszerza krąg swoich doświadczeń, rozwija swe horyzonty intelektualne. Wszystko to jest istotnym bodźcem do rozwoju. **Tak więc nauczanie wczesnoszkolne jest nie tylko początkowym etapem edukacji człowieka, ale podstawą i fundamentem złożonego procesu doskonalenia istoty ludzkiej w jej orientacjach, cechach i właściwościach.**

Dziecko w młodszym wieku szkolnym, tj. w okresie 6 - 10 lat nie jest w żadnym szczególnym okresie z punktu widzenia **biologicznych** właściwości rozwojowych. Jest to wiek przejściowy od dzieciństwa do młodości, kiedy zaczyna się faza dojrzewania płciowego. Zasadniczym nowym faktem w tym okresie jest

¹ I. Adamek, Rozwiązywanie problemów przez dzieci, Kraków 1997.

² Vademecum dla rodziców dzieci od lat 6 do 10, pod red. prof. W. Pomykała, Olsztyn 1988. s. 34

rozpoczęcie nauki w szkole. **Zdarzenie to stanowi specyfikę z punktu widzenia tak biologicznego, jak i psychicznego.**

„Jak wykazały badania, dzieci w tym wieku są bardzo zróżnicowane pod względem zaawansowania w rozwoju. Wynika z tego potrzeba wyodrębnienia pojęcia i oceny tzw. **dojrzałości szkolnej**”.³ O rozpoczęciu nauki w szkole decydować winien nie wiek biologiczny, 6 czy 7 lat, ale właśnie stwierdzony, osiągnięty odpowiedni stan **dojrzałości psychofizycznej do podjęcia nauki.**

Już sam fakt podjęcia nauki w szkole i związana z nim drastyczna zmiana reżimu życia stanowią pewne zaburzenie rozwoju dziecka. Od chwili narodzin do momentu przekroczenia bram przedszkola, czy od razu szkoły, znajdowało się ono w centrum zainteresowania społeczności rodzinnej, w której dotąd żyło. Bycie najważniejszym musiało wytworzyć w nim przekonanie, że stanowi centrum społeczności. Taki pogląd na temat własnego miejsca utrwały doświadczenia każdego dziecka. Jest to reguła, norma obowiązująca w przytłaczającej części naszych rodzin.

Szkoła redukuje owo „centrum” do pozycji jednego z wielu uczniów i wychowanków. Tej swoistej degradacji towarzyszy podleganie pewnym rygorom, które są sprzeczne zarówno z dotychczasowymi przyzwyczajeniami dziecka, jak też z dziecięcą specyfiką.

Z jednej strony dziecko będzie musiało siedzieć, słuchać, koncentrować uwagę. Zmniejszy się skala możliwości poruszania, przerzucania zainteresowania z tematu na temat. Dojdą obowiązki w domu. **Z drugiej strony** pozostanie ciekawość nowego – naturalne ciążenie ku rówieśnikom, pragnienie ich towarzystwa, fascynacja tym, co się dzieje w grupie rówieśniczej, a nade wszystko panią nauczycielką.

Z jednej strony dziecko pokonuje trudności adaptacji w nieznanym środowisku w związku z nowymi, nieznanymi obowiązkami, **z drugiej strony** to nowe środowisko jest dla niego atrakcyjne i ciekawe.

Owa fascynacja dominuje nad adaptacyjnymi kłopotami, **a przynajmniej może dominować.** Jednakże, co nad czym będzie dominować i jaka będzie skala tej dominacji, zależy od tego, jak dziecko zostało przygotowane do życia w szkolnej społeczności oraz w jaki sposób organizacja procesu dydaktycznego będzie spójna z dotychczasowymi doświadczeniami postrzegania świata i dochodzenia do prawd i uogólnień. I wtedy niezwykle istotne staje się to, na ile „szkoła” wprowadzi dziecko w zrozumiały świat, zapewniając rozbudzanie nowych i rozwój już istniejących zainteresowań oraz zapewni osiąganie sukcesów z posiadanych umiejętności i będzie w związku z tym źródłem radości, a na ile wprowadzi dysharmonię opisując „sztuczną”, abstrakcyjną rzeczywistość, bazując na wiadomościach, pojęciach i definicjach.

O ważkości procesu nauczania w nauczaniu początkowym, jako fundamencie procesu rozwoju dziecka, świadczyć może istniejący i opisany w literaturze, występujący między klasą III a IV tzw. **próg szkolny**⁴. Dzieci po przejściu do klasy czwartej poddane są presji nowych, bardzo istotnych sytuacji z punktu widzenia tak rozwoju osobowości, jak też możliwości dalszych postępów dydaktycznych.

Część problemów wynika z prawidłowości rozwoju społecznego dzieci na tym etapie rozwoju. Najpierw naturalny autorytet rodziców został częściowo naruszony przez niekwestionowany autorytet pani z nauczania początkowego. Autorytet ten rozproszył się, tylko częściowo przeszedł na kilku nauczycieli czy wychowawcę w klasie IV.

³ Tamże..., s. 40

⁴ Vademecum dla rodziców..., s. 10

Zaniknął istotny czynnik skutecznego procesu dydaktycznego z wcześniejszych etapów kształcenia.

Istotnym elementem tego etapu rozwoju jest wyłanianie się nowych autorytetów pochodzących z grup rówieśniczych, tzw. gwiazd socjometrycznych. W klasie IV etap ten dopiero się zaczyna, jest jednak na tyle silny, że wywiera już znaczący wpływ. Procesowi temu mogą towarzyszyć oznaki buntu wobec świata dorosłych, a przejawem może być pojawiająca się niechęć do nauki szkolnej, dyscypliny i podporządkowania nauczycielom i rodzicom.

Ponadto istotne przyspieszenie procesu kształcenia, które przypada na całe **przedmiotowo-systematyczne nauczanie** w klasach starszych, różnicuje dzieci.

Okazuje się wtedy, iż dobre opanowanie wszystkich wymogów wynikających z realizowanego programu nauczania w klasach I - III jest podstawowym warunkiem postępów w dalszych etapach edukacji!!! W klasie IV wszelkie luki w wiedzy i umiejętnościach będą powodować trudności w przyswojeniu nowego materiału, a na uzupełnienie braków nie będzie już czasu. **Na okres ten przypada największa liczba niepowodzeń szkolnych i taka właśnie jest istota wspomnianego „progu szkolnego”.**

2. Integracja w nauczaniu początkowym

Pojęcie integracji jest niezwykle złożone, co pokazują różnorodne definicje:

1. Integracja - zespolenie się, scalanie, tworzenie całości z części.⁵

2. Integracja - proces integrowania się, tworzenia się całości z drobnych cząstek; scalenie, scalanie.⁶

3. Integracja społeczna - proces scalania się, zespalania zachodzący w społeczeństwie, w narodzie lub innej rozpatrywanej społeczności (np. klasy szkolnej - dopisek autora, K. C.) wyrażający się częstością kontaktów, ich intensywnością oraz wspólnotą ideową.⁷

4. Integracja nauczania - sposób nauczania mający na celu pokazanie związków między wszystkimi przedmiotami nauczania oraz ukazanie nauki jako całości.⁸

Scalanie, zespolenie to wspólny element przytoczonych encyklopedycznych definicji. Szczególnie trafnie, w opisie nr 2, użyto określenia **proces**. W rzeczywistości szkolnej **proces integracji** odbywa się na obu przytoczonych płaszczyznach, tj. **społecznej** oraz **nauczania**.

Integracja społeczna wyrażona działaniami wyodrębniającymi określoną zbiorowość uczniowską ostatecznie w zespół klasowy jest procesem permanentnym, rozpoczynającym się od pierwszego dnia nauki, od pierwszego kontaktu, od zajęcia określonego miejsca w ławkach, ustawienia w parach, określenia i przyjęcia pierwszych wskazówek - norm postępowania w klasie i szkole, poprzez wytyczenie wspólnych celów do realizacji, aż do ostatniego dnia nauki owocującego stopniem zażyłości i formą rozstania.

Integracja nauczania, zdawałoby się naturalny, spójny wewnętrznie sposób uczenia, harmonijnie skoordynowany z naturalną dziecięcą percepcją rzeczywistości jako całości, okazuje się edukacyjnym rozwiązaniem o charakterze nowatorskim i innowacyjnym.

⁵ Słownik wyrazów obcych, pod red. prof. J. Tokarskiego, PWN Warszawa 1980.

⁶ Mały słownik języka polskiego, pod red. S. Skorupki, PWN Warszawa 1980.

⁷ Słownik wyrazów obcych, pod red. prof. J. Tokarskiego, PWN Warszawa 1980.

⁸ Encyklopedia, pod red. R. Łąkowski, PWN Warszawa 1982.

O ile przedmiotowo-systematyczne nauczanie w klasach starszych ma swoje uzasadnienie, to jest zupełnie bezzasadne i niezgodne z podstawami psychologii dziecka na etapie nauczania początkowego. Wieloaspektowość rzeczywistości jest dla dzieci starszych zjawiskiem naturalnym. Taka jest też analiza zjawisk w oparciu o pojęcia i modele abstrakcyjne. Specjalistyczne dziedziny wiedzy (tak humanistyczne jak i przyrodnicze) funkcjonują, a w każdym razie powinny funkcjonować jako składowe ogólnego systemu wiedzy.

Nauczanie początkowe charakteryzuje budowanie podwalin systemu wiedzy o świecie i różnych jego aspektach, a przede wszystkim budowanie podstawowego aparatu pojęciowego umożliwiającego komunikację (naukę) w ogóle oraz formułowanie podstawowych narzędzi do opisu wielowymiarowego świata człowieka współczesnego w postaci nauki pisania, czytania, liczenia, mierzenia itd. Nauka tych podstaw w systemie przedmiotowym wprowadza element nauki i ćwiczenia określonej umiejętności w oderwaniu od pierwotnej przyczyny tj. rzeczywistości, która ma być dzięki nabytej umiejętności opisana.

Świat dziecka to nie przedmioty szkolne, takie jak: „środowisko”, język polski, matematyka, plastyka, muzyka, a w klasach starszych fizyka, chemia, geografia czy biologia, lecz spójne otoczenie. Świat dziecka to funkcjonująca w świadomości organizacyjna jedność, której elementy można wskazać i policzyć (matematyka), nazwać, omówić budowę i funkcję („środowisko”), można je narysować lub wykonać model (plastyka i technika), można opowiedzieć, jakich dostarcza wrażeń, opisać, wymyślić opowiadanie na podobny temat (j. polski).

J. Walczyna i B. Suchodolski sformułowali propozycję nawiązującą w sposób istotny do nauczania łącznego, tzw. **integracji nauczania początkowego**. Podstawowe założenia wspomnianej koncepcji sprowadzają się w istocie do wyodrębnienia w edukacji wczesnoszkolnej pięciu kierunków kształcenia, odpowiadających obiektywnym formom rozwoju cywilizacji i działalności człowieka; poznawanie narzędzi społecznego porozumiewania się przez słowo i liczbę; kształcenie przyrodniczo - techniczne, kształcenie społeczne, artystyczne i fizyczne.⁹

Wydaje się jednak, że integrację nauczania, czyli nauczanie mające na celu pokazanie związków między wszystkimi przedmiotami nauczania oraz ukazanie nauki jako całości najlepiej można realizować organizując materiał nauczania w system **bloków problemowych**.

Blok problemowy umożliwia nie tylko ostatecznie kompleksową analizę zjawisk i procesów, ale także, będąc z istoty swojej wielostronną interpretacją, pozwala na wykorzystywanie naturalnych i spontanicznie powstających sfer i aspektów zainteresowań uczniów. Pozwala na „manipulację” czasem w oparciu o aktualny poziom zaangażowania i tempo pracy, a nie system czasu lekcji. Umożliwia wprowadzanie nowych pojęć i nowych technik jako skutku rzeczywistych, spontanicznych lub stymulowanych potrzeb dla pogłębienia analizy lub utrwalenia spostrzeżeń (wprowadzenie liter - aby nazwać, liczb - aby policzyć, działań - aby zapisać i zrozumieć zmiany, jednostek miar - by określić itd.).

Okres nauczania początkowego jest **niepowtarzalny**, tj. bardziej niż kiedykolwiek przedtem, a także potem, ze względu na możliwość rozbudzania zainteresowań, stwarzają warunki do naśladownictwa, czy to przez przykład własny czy rówieśniczy, a nade wszystko przez kontakt z zabawkami i zabawami kształcącymi, które mogą stać się przyczyną przejściowych lub długotrwałych zainteresowań nauką, techniką, muzyką, plastyką czy sportem.

⁹ R. Więckowski, Pedagogika wczesnoszkolna, Warszawa 1993.

Tak więc jednym z istotniejszych zagadnień w nauczaniu początkowym jest wykorzystanie naturalnej skłonności dzieci do zabawy w celach edukacyjnych oraz **stworzenie warunków do jej realizacji**. Nadanie procesowi uczenia się charakteru zabawy, choćby tylko okazjonalnie, pomoże dzieciom w przezwyciężeniu licznych trudności szkolnych, złagodzi wysiłek, pobudzi radość, optymizm i wiarę we własne siły.

Charakterystyczne dla dzieci przedszkolnych zabawy ruchowe (związane z rozwojem fizycznym), tematyczne (zwiększające zasób wiedzy o świecie), konstrukcyjne (analiza i synteza manipulacyjna) u dzieci 7 – 10-letnich ulegają zmianie co do formy i treści. Dzieci te coraz większe znaczenie przypisują efektom.

Gry i zabawy zespołowe ze ściśle określonymi regułami, z zastosowaniem współzawodnictwa ze względu na wzrastającą wciąż pobudliwość intelektualną i towarzyszące jej napięcie ciekawości, odgrywają istotne znaczenie w rozwoju dzieci. Wzrasta zapotrzebowanie na gry i zabawy umysłowe. Ulubioną czynnością staje się rozwiązywanie problemów. Dzieci zaczynają się pasjonować takimi czynnościami umysłowymi jak kombinowanie, wynajdywanie, analiza, synteza, porównywanie itp.

Przez odpowiednio zorganizowaną realizację programu nauczania, a taką możliwość stwarza organizacja bloków przedmiotowo-tematycznych, można istotnie przyczynić się do pobudzenia wielostronnej aktywności dzieci, do pełniejszego i harmonijnego kształtowania ich osobowości.

Zintegrowane nauczanie, zorganizowane w bloki problemowe, szczególnie nadaje się do **racjonalizacji wysiłku umysłowego dziecka** poprzez spełnienie pedagogicznej zasady **przystępności w nauczaniu**, potocznie zwanej **zasadą stopniowania trudności**, dzięki umożliwieniu określonym dzieciom angażowania się w różnych aspektach i na różnych poziomach złożoności wieloaspektowej analizy.

Stawianie dzieciom zadań i problemów wynikających z naturalnych sytuacji ma ogromny walor, uczy poprawnie ujmować związki między wartościami danymi a szukanymi (np. w treści pytania czy zadania), uczy opisywać i dostrzegać rzeczywistość w kategoriach danych dziedzin naukowych np. matematycznych.

Nauczanie wiąże się ściśle z uczeniem się, tworząc zintegrowaną dialektyczną całość, ściślej: **proces nauczania - uczenia się**. Do czynników zespalających należy przy tym nie tylko wspólny cel, który ma być osiągnięty w toku realizacji owego procesu, lecz także stosowane w nim metody, formy organizacyjne oraz środki.¹⁰

Nowoczesne nauczanie winno być nastawione na pobudzanie, aktywizowanie i rozwijanie działalności poznawczej uczniów w procesie nauczania - uczenia się, rozwijanie twórczych postaw i skłanianie do podejmowania różnorodnych działań kreatywnych, wdrażanie dzieci do współdziałania w grupach rówieśniczych, podejmowania działań dla innych ludzi oraz kształtowanie trwałych motywów i chęci uczenia się.¹¹

Uczenie się może sprawić dziecku wiele radości, płynącej z pokonywania trudności, odkrywania nowych nieznanych prawd. Nie zniechęcajmy dziecka nużącymi, mało kształcącymi schematycznymi ćwiczeniami. Nie wymagajmy ponad jego możliwości. Nie narzucajmy własnego sposobu myślenia. Stwórzmy możliwości organizacyjne i pozwólmy działać, doświadczać, popełniać błędy, szukać najlepszych rozwiązań, a okaże się, iż nauka nie jest problemem.

Krystyna Ciesielska

¹⁰ Cz. Kupisiewicz, Podstawy dydaktyki ogólnej, Warszawa 1988.

¹¹ Integralny system nauczania początkowego, pod red. M. Cackowskiej, Kielce 1992.

Bibliografia:

- Vademecum dla rodziców dzieci od lat 6 do 10*, pod red. prof. dr hab. W. Pomykała, Olsztyn 1988.
- Encyklopedia*, pod red. R. Łąkowski, PWN Warszawa 1982.
- Słownik wyrazów obcych*, pod red. prof. J. Tokarskiego, PWN Warszawa 1980.
- Mały słownik języka polskiego*, pod red. S. Skorupki, PWN Warszawa 1989.
- I. Adamek, *Rozwiązywanie problemów przez dzieci*, Kraków 1997.
- R. Więckowski, *Pedagogika wczesnoszkolna*, Warszawa 1993.
- Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1988.
- Integralny system nauczania początkowego*, pod red. M. Cackowskiej, Kielce 1992.
- K. Duraj-Nowakowa, *Integrowanie edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 1998.
- D. Kiusstańska, *Konstruowanie wiedzy w szkole*, Warszawa 2000.
- W. Andrukowicz, *Edukacja integralna*, Kraków 2001.